
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.998.72

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.3-1.10>

Ю. О. Котвяковський

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ «ПРО ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ»

У статті здійснюється аналіз наявних у процесуальній науці підходів до визначення понять «юрисдикція», «підвідомчість», «підсудність», «компетенція» та їх співвідношення між собою. Проводиться порівняльний аналіз використання вказаних понять у законодавстві про судову систему, попередній та чинній редакціях Цивільного процесуального кодексу України та Законі України «Про третейські суди».

На цій основі зроблено висновок щодо відсутності у чинному законодавстві однозначного підходу до термінології, яка вживається для окреслення кола справ, що підлягають вирішенню судами різних юрисдикцій та третейськими судами.

Визначаючи шляхи вирішення цієї теоретичної проблеми стосовно третейського судочинства, автор наголошує на необхідності врахування низки особливостей, притаманних саме третейському розгляду. До таких, зокрема, належить юрисдикційний характер третейського судочинства, що підтверджується висновком Конституційного Суду України в рішенні № 1-рп/2008 від 10 січня 2008 р. (справа про завдання третейського суду). Також підлягає врахуванню особливий характер спорів, які можуть бути передані на розгляд третейського суду, що окреслюється наявним у процесуальній науці поняттям «арбітрабельність», тобто здатність, властивість спору, який передбачений третейською угодою, що укладена правосуб'єктними сторонами, бути предметом третейського розгляду відповідно до матеріального права, яке застосовується під час такого розгляду, оспорування, визнання і приведення до виконання третейського рішення.

Автор робить висновок про недоцільність використання у законодавстві, яке врегульовує третейський розгляд, порядок оскарження рішень третейських судів та надання дозволу на примусове виконання їх рішень, терміна «підвідомчість». Вноситься пропозиція щодо використання для визначення кола справ, що підлягають розгляду третейськими судами, терміна «третейська юрисдикція».

Ключові слова: підвідомчість, компетенція, юрисдикція, третейський суд, арбітрабельність.

Постановка проблеми. Питання компетенції третейських судів є чи не одним із найбільш дискусійних серед дослідників цього правового інституту. Серед теоретиків цивільного процесу відсутнє однозначне, узгоджене бачення низки аспектів підвідомчості справ третейським судам, обсягу їх компетенції, а також від-

повідності її постійно зростаючим вимогам суспільства на неупереджене і ефективне вирішення спорів, що виникають у сучасному цивільному та господарському обороті. Для того, щоб вирішити цю наукову проблему, необхідно здійснити всебічний і комплексний аналіз понять підвідомчості та компетенції третейських судів, їхньої правової природи та законодавчої регламентації, торкнувшись практичних аспек-

тів, що виникають під час визначення повноважень третейських судів щодо розгляду ними конкретних справ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цивільної юрисдикції, підвідомчості справ та компетенції судів щодо їх розгляду були предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема С.І. Чернооченко, М.П. Курила, М.Й. Штефана, М.М. Ясинка, О.В. Брунцевої, Н.В. Козлової, Д.М. Шадури, П.М. Тимченка, С.С. Бичкової, О.Г. Дрижчаної, Є.Г. Пушкаря, А.О. Неугодикова. Проблемні аспекти підсудності справ третейським судам досліджувались у працях Ю.Д. Притики, Т.В. Сліпачук, Г.А. Кравчука, М.О. Рожкової, В.І. Нагнибіди, І.О. Бута, К.В. Михайлової та інших.

Мета статті – аналіз наявних у процесуальній науці підходів до визначення понять «юрисдикція», «підвідомчість», «підсудність», «компетенція» та можливості і доцільності застосування їх у сфері третейського судочинства.

Виклад основного матеріалу. Сутність термінів «компетенція» і «підвідомчість» розуміється науковцями по-різному, залежно від сфери їх застосування, суб'єктів, щодо яких вказані поняття застосовуються, а також змісту правовідносин, в яких досліджуються ці правові категорії.

Загальноприйнятим є погляд, згідно з яким термін «компетенція» (від латинського «competere» – прагнути, відповісти, підходити) має два значення: 1) коло питань, в яких певна особа або особи мають знання («щось відають»); 2) коло повноважень, прав і обов'язків («відають чимось») [7, с. 4].

Водночас визначення поняття «підвідомчість» можна сформулювати як розмежування компетенції різноманітних органів. При цьому кожен державний орган або організація вправі розглядати і вирішувати лише ті питання, які зараховані до їх відання законодавством, тобто діяти в межах власної компетенції [19, с. 324]. Схоже бачення правової природи цього наукового поняття висловлюють М.Й. Штефан [24, с. 189] та С.І. Чернооченко [22, с. 103], які визначають підвідомчість як компетенцію суду у здійсненні правосуддя щодо

розгляду і вирішення певної визначеної категорії питань.

О.В. Брунцева, розкриваючи основи міжнародного комерційного арбітражу, розглядає поняття «компетенція» у двох аспектах: 1) у широкому розумінні (в розрізі повноважень конкретного органу, що здійснює функції в певній сфері); 2) у вузькому розумінні (в розрізі кола тільки основних (галузевих) повноважень) [1, с. 170].

Інший процесуаліст Н.В. Козлова визначає компетенцію як певне коло питань, що підлягають вирішенню судом у разі їх виникнення. Від компетенції дослідниця відрізняє поняття «повноваження», до якого вона зараховує сукупність прав і обов'язків, якими держава наділила суд для вирішення питань, належних до його відання. Загалом вищевказані поняття співвідносяться між собою як можливість певної діяльності та як предмет цієї діяльності [4, с. 33-34].

Підтримуючи вищевказану думку, Д.М. Шадура зазначає, що поняття компетенції є родовим поняттям для визначення меж влади кожного органу державної влади, а тому цілком закономірно діяльність судових органів також визначати через компетенцію, бо в такий спосіб розкривається статус останніх, передусім, як провідного елемента в механізмі державної влади. На думку автора, поняття компетенції і судової юрисдикції є тотожними, оскільки остання є компетенцією спеціально уповноважених органів державної влади – судів загальної юрисдикції і Конституційного Суду, наділених відповідними юридично-владними повноваженнями здійснювати правосуддя в формі того чи іншого виду судочинства щодо певних правовідносин [23, с. 9-10].

Поняття «підвідомчість» науковцями досить часто вживається у формі, яка вказує на сферу його застосування або належність до конкретного суб'єкта.

Зокрема, П.М. Тимченко під терміном «судова підвідомчість» розуміє сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають між судом, з однієї сторони, і суб'єктами, які звертаються за судовим захистом, – з іншої, пов'язані з вирішенням питання про належність до ведення суду їх спорів та інших правових вимог [18, с. 8].

С.С. Бичкова, своєю чергою, вживає словосполучення «підвідомчість цивільних справ», окреслюючи її як властивість цивільних справ, за допомогою якої їх розгляд і вирішення зараховано законом до компетенції відповідного юрисдикційного органу [21, с. 93].

О.Г. Дрижчана виокремлює «підвідомчість у цивільному процесі» як коло спорів та інших правових питань (цивільних справ), які підлягають розгляду та вирішенню судом у порядку цивільного судочинства [3, с. 97].

У науковій літературі радянського періоду також застосовувався термін «підвідомчість справи судовим органам», який, на думку Є.Г. Пушкар, означав розмежування компетенції між судовими та іншими державними і громадськими органами з розгляду і вирішення цивільних справ [12, с. 50].

У судовій практиці також інколи спостерігається тлумачення досліджуваного терміна. Зокрема, в рішенні Господарського суду Запорізької області від 25.03.2008 р. у справі № 02-7/1742-8/515/07 про визнання недійсним рішення третейського суду *ad hoc* підвідомчість тлумачиться суддею як визначена законом сукупність повноважень судів щодо розгляду справ, належних до їх компетенції [14].

Як бачимо із наведених вище дефініцій, підвідомчість та компетенція в уявленні правової спільноти є нетотожними поняттями, однак нерозривно пов'язаними між собою, оскільки становлять єдину систему юрисдикції конкретного судового органу та здебільшого співвідносяться між собою як головне (більш широке) та приналежне (складник головного). Як свого часу справедливо зазначив А.О. Неугодніков, компетенція є властивістю юрисдикційного органу і встановлює сукупність його прав і обов'язків з вирішення певного кола справ, а підвідомчість – це властивість цього спору, яка визначає коло справ, вирішення яких зараховано законом до компетенції відповідного правозастосовного органу [8, с. 261]. Ключовою складовою частиною і підвідомчості, і компетенції, на нашу думку, є категорія «повноваження», за допомогою якої вищевказані поняття перебувають у діалектичному взаємозв'язку. У той же час проблему компетенції судів можна окреслити у двох

основних аспектах: 1) погляд на компетенцію як на певне коло питань, що може бути вирішене конкретним суб'єктом; 2) погляд на компетенцію як на сукупність певних прав і обов'язків конкретного суб'єкта.

На відміну від положень глави 2 розділу 1 Цивільного процесуального кодексу України, що визначають цивільну юрисдикцію, Закон України «Про третейські суди» має дві статті, одна з яких визначає підвідомчість справ третейським судам (ст. 6), зазначаючи право третейського суду розглядати будь-які справи щодо спорів у цивільних і господарських правовідносинах (за винятком певних категорій), а друга – компетенцію третейського суду (ст. 27), з відсиланням про вирішення цього питання до повноважень самого третейського суду [11]. Цивільний процесуальний кодекс України в попередній редакції містив ст. 15 під назвою «Компетенція судів щодо розгляду цивільних справ», де регламентовано перелік правовідносин, спори в яких підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства. Чинна редакція ЦПК України, як зазначалось, закріплює у главі 2 розділу 1 поняття цивільної юрисдикції з її поділом на предметну та суб'єктну, інстанційну і територіальну юрисдикцію (підсудність). Разом із тим термін «підвідомчість» вживається в ЦПК України лише двічі – в п. 1 ч. 2 ст. 458 ЦПК, що передбачає підставу до скасування рішення третейського суду, а також у п. 2 ч. 1 ст. 486 ЦПК, який регламентує підставу для відмови у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду [20].

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що законодавець до цього часу остаточно не визначився із питанням щодо термінології, яку треба вживати для окреслення кола справ, що підлягають вирішенню судовим органом, оскільки з цією метою у третейському судочинстві застосовуються терміни «компетенція» і «підвідомчість», у цивільному та господарському судочинстві – «юрисдикція», а в адміністративному – «адміністративна юрисдикція». Відсутній єдиний підхід і в прийнятому 2 червня 2016 р. Законі України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 22 якого під назвою «Повноваження

місцевого суду» щодо місцевих загальних та місцевих господарських судів застосовує термін «юрисдикція», а щодо місцевих адміністративних судів – «адміністративна юрисдикція» [10].

На нашу думку, для пошуку шляхів вирішення цієї теоретичної проблеми варто взяти до уваги той факт, що третейське судочинство є юрисдикційною формою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів, про що зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні № 1-рп/2008 від 10 січня 2008 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців 7, 11 ст. 2, ст. 3, п. 9 ст. 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду). Як вказано у п. 4 цього рішення, третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин – це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування [15]. Тому С.Л. Рабенко, конкретизуючи статус третейського суду, уточнює, що цей орган можна зарахувати до правочинних, оскільки він вирішує питання щодо відновлення порушених прав у позасудовому порядку [13, с. 363].

Вважаємо, цілком обґрунтованою є позиція Т.В. Сліпачук, яка наголошує, що інститут підвідомчості не є застосовним у своїй класичній формі щодо третейських судів, оскільки «однією з основних його характеристик стає така специфічна риса, як «допустимість» договірною передання спору конкретному третейському суду. При цьому, оскільки в Україні законодавчо поділена компетенція міжнародного арбітражу і внутрішніх третейських судів, на розгляд яких спори з іноземним елементом не можуть бути передані, виникає доволі складна система, щодо якої такі класичні інститути процесуального права, як підвідомчість, вимагають суттєвої адаптації під час їх застосування» [17, с. 107]. Підтримуючи цю думку, деякі вчені, зокрема Г.А. Кравчук [5, с. 15], М.О. Рожкова [16, с. 127] та Ю.Д. Притика, вза-

галі пропонують застосовувати спеціальний термін для визначення кола справ, що підлягають розгляду органами міжнародного комерційного арбітражу, – арбітрабельність, яку, на думку останнього, можна визначити як здатність, властивість спору, який передбачений арбітражною угодою, що укладена правосуб'єктними сторонами, бути предметом арбітражного розгляду компетентного міжнародного комерційного арбітражу відповідно до матеріального права, яке застосовується під час арбітражного розгляду, оспорування, визнання і приведення до виконання арбітражного рішення [9, с. 13]. Позиція щодо застосування цього терміна до сфери третейського розгляду підтримується також І.О. Бутом [2, с. 107] та К.В. Михайловою [6, с. 108].

Висновки і пропозиції. З вищевикладеного випливає, що для нормативної регламентації предметної компетенції третейських судів, на нашу думку, цілком доцільно було б використовувати загальний термін «третейська юрисдикція», оскільки він на теоретичному та законодавчому рівнях співвідноситься з підвідомчістю і компетенцією державних судів. Правильність цього висновку підтверджується і тим, що третейський суд не здійснює іншої юрисдикційної діяльності, крім вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, для захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів.

У зв'язку з цим вважаємо, що застосування терміна «підвідомчість» у Законі України «Про третейські суди» є недоцільним, а тому назву ст. 6 вищевказаного нормативно-правового акта варто змінити на «Третейська юрисдикція» та доповнити її новими частинами, в яких викласти зміст ст. 27 згаданого Закону. Останню, відповідно, варіо видалити з розділу V «Третейський розгляд».

Список використаної літератури:

1. Брунцева Е.В. Международный коммерческий арбитраж : учебное пособие для высших юридических заведений. Санкт-Петербург, 2001. 368 с.
2. Бут І.О. Розгляд цивільно-правових спорів третейськими судами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 229 с.

3. Гражданское процессуальное право Украинской ССР / М.И. Штефан, Е.Г. Дрижчаная, Л.К. Радзиевская и др. Киев : Вища школа, Издательство при Киевском университете, 1989. 320 с.
4. Козлова Н.В. Полномочия суда первой инстанции в исковом производстве : дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2000. 161 с.
5. Кравчук Г.А. Арбитрабельность споров в контексте статьи 12 Хозяйственного процессуального кодекса Украины. *Материалы II Международных арбитражных чтений памяти академика Побирченко И.Г.* : Сборник докладов. МКАС при ТПП Украины. Киев, 2015. С. 15-21
6. Михайлова Е.В. К проблеме подведомственности дел третейским судам. *Третейский суд*. 2011. № 6. С. 107-110.
7. Нагнибеда В.И. Юрисдикция, компетенция и полномочия международного коммерческого арбитража: теоретико-прикладной анализ понятий. *Электронный научный журнал «Наука, общество, государство»*. 2013. № 3(3). С. 1-10. URL: http://esj.pnzgu.ru/files/esj.pnzgu.ru/nagnibeda_vi_13_3_05.pdf (дата звернення: 05.09.2019).
8. Неугодинов А.О. Співвідношення компетенції та юрисдикції адміністративних судів України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С. 259-262.
9. Притика Ю.Д., Амборський А.В. Щодо поняття і складових арбитрабельності: теоретичний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Том. 2. Випуск 1. С. 10-13.
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 15.12.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 05.09.2019).
11. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. Дата оновлення: 05.10.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 05.09.2019).
12. Пушкарь Е.Г. Исковое производство в советском гражданском процессе. Львов : Вища школа, 1978. 199 с.
13. Рабенко С.Л. Третейське судочинство як альтернативна юрисдикційна форма захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 362-366.
14. Рішення Господарського суду Запорізької області від 25.03.2008 р., судова справа № 02-7/1742-8/515/07. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1570206> (дата звернення: 05.09.2019).
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 р. № 1-рп/2008. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08> (дата звернення: 05.09.2019).
16. Рожкова М.А., Елисеєв Н.Г., Скворцов О.Ю. Договорное право: соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашение / под общ. ред. М.А. Рожковой. Москва : Статут, 2008. 528 с.
17. Слипачук Т.В. Арбитрабельность международных коммерческих споров в Украине. *Вестник Международного коммерческого арбитража*. 2010. № 1. С. 105-122.
18. Тимченко П.М. Проблеми судової підвідомчості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 19 с.
19. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. Москва, 1997. 526 с.
20. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.). *ВВР*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
21. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / За заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2006. 384 с.
22. Чорнооченко С.І. Цивільний процес: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 416 с.
23. Шадура Д.М. Цивільна юрисдикція : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 20 с.
24. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. Підручник для студентів юридичної спеціальності вищих навчальних закладів. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.

Kotviakovskiy Yu. Certain aspects of the use of terminology in the Law of Ukraine "On Arbitration Courts"

The article analyzes the existing approaches in the procedural science to define the concepts of "jurisdiction", "arbitrability", "competence" and their relationship with each other. A comparative analysis of the use of these concepts in the legislation on the judicial system, the previous and revised versions of the Civil Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Arbitration Courts" is carried out.

On this basis, it is concluded that there is no unambiguous approach to the terminology in the current legislation that is used to delineate the range of cases to be resolved by courts of different jurisdictions and by arbitration courts.

In determining ways to solve this theoretical problem regarding arbitration proceedings, the author emphasizes the need to take into account a number of features inherent in the arbitration review. These include, in particular, the jurisdictional nature of the arbitration proceedings, which is confirmed by the Constitutional Court of Ukraine in its judgement No. 1-rp / 2008, dated January 10, 2008 (case on the tasks of the arbitration court). The specific nature of disputes that may be referred to an arbitration court should also be taken into account. This is explained by the notion of "arbitrability" in the procedural science, that is, the ability, property of a dispute, which is provided by an arbitral agreement concluded by legal entities, to be subject to arbitration in accordance with substantive law applicable to such consideration, appeal, recognition and enforcement of arbitration.

Based on the foregoing, the author arrives at the conclusion that it is inappropriate to use the term "jurisdiction" in the legislation governing arbitral proceedings, the procedure for appealing against decisions of arbitration courts and granting permission to enforce their decisions. A proposal is made to use the term "arbitration jurisdiction" to define the range of cases to be dealt with by arbitration courts.

Key words: *jurisdiction, competence, arbitrability, arbitration court, arbitration jurisdiction.*